

Poortgebouw van Huis Doorn, waar de zetel van de N.K.S. gevestigd is.

De Nederlandse Kastelen Stichting Ontstaan en ontwikkeling

DOOR

C. VAN EYSINGA

Als in november 1945 de Nederlandse Kastelen Stichting wordt opgericht, is dit te danken aan de visie en het initiatief van de Minister van Financiën, Lief tinck, de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Van der Leeuw en het tweede-kamer-lid Van der Goes van Naters. Het is opmerkelijk, dat zij vlak na het beëindigen van de oorlog in een Nederland, dat zieltogend overeind trachtte te komen en waar kastelen bepaald niet onder de prioriteiten konden worden gerekend, toch hebben ingezien dat er gehandeld moest worden. In de eerste plaats moesten die kastelen, die als vijandelijk vermogen aan de Staat der Nederlanden waren toegefallen beheerd worden en moest hen een nieuwe bestemming bezorgd worden. Dan waren er kastelen die oorlogsschade hadden opgelopen, terwijl het gehele kastelenbezit van Nederland en met name de particuliere eigendommen met minstens vijf jaar achterstallig onderhoud had te kampen, terwijl de negatieve gevolgen van de crisisjaren voor de oorlog ook nog hun sporen hadden achtergelaten.

Om in al deze nood te voorzien of althans de helpende hand te bieden werd de N.K.S. opgericht, en een politiek gevoerd, die het mogelijk maakte in te grijpen in acute gevallen en werd een klimaat geschapen, waarin mogelijkheden geboden werden om kastelen te bewaren als erfgoed van de Nederlandse cultuur. Deze in 1945 gegeven aanzet werkt tot op heden door op een manier, die Nederland op dit punt doet voorop lopen in Europa. De regelingen op het gebied van successie, schenkingen aan Stichtingen, de onderhouds- en restauratiemogelijkheden voor kastelen én parken, hoe bediscussieerd en hoe ook voor verbeteringen vatbaar, zijn opgebloeid op de culturele en politieke concensus, die in 1945 gestalte kreeg bij de start van de N.K.S.

De kastelen behoren tot de oudste cultuur-uitingen. Zij behoorden tot de eerste stenen bouwsels in de middeleeuwen. Op politieke of strategisch gewichtige punten ontstonden zij tot steun voor de landsheer. Er tussendoor bouwden de lokale heren hun havezathen, borgen, stinzen (steenhuizen) soms in een opvallende kleinschaligheid.

Het Nederlandse erfrecht werkte versnipperend, hoewel het Fidei-commisaire recht tot in de 19de eeuw deze versnippering vaak tegenging.

Ook na de middeleeuwen blijft het bescheidene van kastelen en historische huizen opvallen. De Republiek kende niet de beloningen met titels en goederen, die in de Monarchieën normaal waren, terwijl ook de Calvinistische en Doopsgezinde inslag een zeer matigende invloed had op het tonen van rijkdom in overdadige bouwwerken. Opmerkelijk is dat, waar men onder Willen III tegen Engeland gaat aanleunen of in de 18de eeuw tegen het Heilige Duitse Roomse Rijk, dadelijk titels, fortuinen en huizen bergopwaarts gaan.

Bentincks, Rheedes, Keppels, Rechterens, allen behoren tot de noblesse non titré, brengen het dan tot grafelijke en zelfs hertogelijke titels met daarop afgestemde paleisachtige Huizen, terwijl blijkbaar ook de fondsen nodig voor bouwactiviteiten ter beschikking kwamen.

Inmiddels staan de grote handels-vermogens, in de gouden eeuw veelal via de V.O.C. opgebouwd, klaar om hun fraaie huizen te bouwen lang de Vecht, in Kennemerland en elders of om oude heerlijkheden met hun kastelen en 'Huysen' over te nemen van de in aantal teruglopende riddermatige families.

In Groningen en Friesland zijn de bouwers en bewoners van de borgen en staten lieden suo iure, zonder een formele band met een landsheer; elders zijn naast de grote landsheerlijke strategische burchten er vaak de kastelen en havezathen met feodale banden met hoger gezag. Na de komst van de renaissance in de 16e eeuw komt overal naast de jurisdictie, de militaire en bestuurlijke taken ook de cultuur een rol spelen. Het niveau stijgt, er wordt gestudeerd en naast en met het stedelijk patriciaat worden de kasteel-bewoners cultuur-dragers, verzamelaars, soms kenners en in elk geval afnemers van kunstenaars als schilders, edelsmeden, meubelmakers en architecten. Dit mede maakt het kastelenbezit tot een monument van cultuur in de ruimste zin van het woord – in huis – het huis zelf, en niet te vergeten tuinen en parken rondom.

Vrijwel alle Middeleeuwse strategische kastelen zijn in handen van de Staat gekomen, vele tientallen grotere kastelen en historische huizen worden gebruikt als Raadhuis, Hotel, Bureau, School, Internaat en dergelijke of zijn ondergebracht bij Regionale en Nationale Instellingen als Natuurmonumenten of een provinciale kastelenstichting. Zij vormen ongeveer de helft van het Histo-

Huis Dever rond 1640 naar een tekening van Roeland Roghman. Sinds het midden van de 19e eeuw een ruïne. Huis Dever onder Lisse behoorde tot de kastelen, die na de Tweede Wereldoorlog onder het beheersinstituut vielen.

rische Huizen-bestand, terwijl de ± 200 andere kastelen en huizen nog in particuliere handen zijn of ondergebracht in stichtingen tot instandhouding van het oude familiebezit.

Toen in 1945 de ruim 400 Historische Huizen en kastelen in Nederland na 10 jaar crisis, 5 jaar oorlog gevolgd door de vermogensaanwasheffing en de heffing ineens op vermogens, wankelden op de rand van de afgrond, en toen zij bepaald niet boven aan de lijst van prioriteiten stonden, werd toch op 28 november 1945 de N.K.S. opgericht. De briefwisseling uit die dagen getuigt van de grote zorg die initiatiefnemers hadden over deze materie. Minister Van der Leeuw installeerde die novemberdag de Raad van Beheer. Het belang wat aan de kastelen werd gehecht blijkt weel uit de samenstelling van de Raad van Beheer:

De heren:

Röell, hoofddirecteur van het Rijksmuseum, voorzitter.
 Dubois, namens de Minister van Financiën
 Van der Goes van Naters, lid tweede kamer.
 Van der Haagen, namens de Minister van O.K. en W.
 Van Nispen tot Sevenaer, Directeur Rijksbureau Monumentenzorg.

Six van Hillegom, voorzitter Hendrick de Keyzer.
 Staring, kunsthistoricus en eigenaar van de Wildenborgh.
 Van Steyer, directeur van Staatsbosbeheer
 Van Tienhoven, voorzitter van Natuurmonumenten.
 Van Heemstra, Commissaris van de Koningin in Gelderland en voorzitter Vrienden van de Gelderse kastelen.
 Bitter, rentmeester van Twickel.
 Schimmelpenninck van der Oye, eigenaar van Duivenvoorde, vice-voorzitter.
 Van Heek, eigenaar van Bergh.

De N.K.S. voert al dadelijk het medebeheer over de geconfiskeerde kastelen en geeft vele adviezen en assisteert eigenaren bij het regelen van de vermogensheffing. In de begintijd wordt gewerkt onder toezicht van de Ministers van Financiën en O.K. en W. Later wordt deze band losser en is in het heden formeel niet meer aanwezig, terwijl overigens de contacten uitstekend zijn en blijven. Ook met de ANWB komen goede contacten en punten van samenwerking.

In de vijftiger jaren ontwikkelt de N.K.S. zich van een Stichting, die uit de nood geboren is, tot een lichaam wat het best te typeren is met de I.B.I.-resolutie uit 1953 die luidt: '... om een klimaat te scheppen voor regeringen

waarin zij de zorg voor kastelen op zich kunnen nemen, moet de belangstelling en het begrip voor kastelen worden aangewakkerd'. Deze resolutie werd op een vergadering te Rapperswil in Zwitserland, waar 19 landen vertegenwoordigd waren aangenomen in 1953. Dit wordt de route van het I.B.I., ook van de N.K.S.

Contacten met pers en radio worden gelegd, een enquête over de toestand van de kastelen wordt gehouden en de excursies beginnen in '52. Mede op verzoek van de Minister van Financiën verschijnt een rapport, opgesteld door de heer Schellart over de nood van de kastelen. De schrijver treedt in 1956 toe tot de Raad van Beheer.

In 1957 vindt de eerste kastelendag plaats op het Binnenhof, waar in 1985 ook het 40 jarig bestaan werd gevierd. In die jaren propageerde de N.K.S. de Stichtingsvorm voor kastelen in particulier bezit om daardoor de afkalking door vermogens- en successie-belasting tegen te gaan.

De propaganda voor het kasteel vindt gestalte in de verspreiding van een kastelen-kaart met een oplage van 20.000 exemplaren.

In de 60er jaren komen er steeds meer provinciale kastelen stichtingen, die de aandacht voor de kastelen in hun werkgebied op zich nemen, terwijl de N.K.S. het kasteel in het algemeen propageert.

De gedurende lange jaren opgebouwde boekerij van de heer en mevrouw Schellart wordt in 1962 ondergebracht in de Stichting Kastelen Documentatie, die nauw samenwerkt met de N.K.S. en sedert kort ondergebracht is te Doorn in buurvertrekken van de N.K.S. en steeds meer wordt gebruikt voor studie-doeleinden en ook daartoe bewerkt wordt.

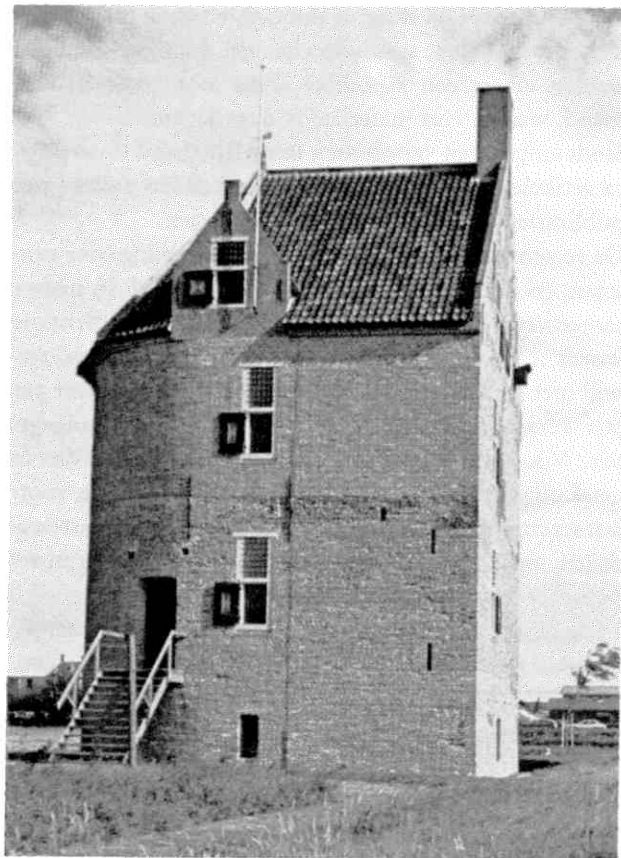
Een belangrijke ontwikkeling vindt plaats in '64 als onder auspiciën van de N.K.S. de leerstoel Middeleeuwse Archeologie en Castelloogie wordt opgericht te Utrecht en ingenomen door Professor Dr. J. G. N. Renaud, nog steeds als adviseur verbonden aan de N.K.S.

Na zijn emiritaat was het niet duidelijk of de leerstoel zou kunnen voortbestaan. Na vele besprekingen met de R.U. Utrecht is zeer onlangs de mogelijkheid geschapen de leerstoel weer te bezetten. De heer drs. Janssen is met ingang van 1 november 1987 door de N.K.S. benoemd tot Buitengewoon Hoogleraar te Utrecht.

In de late jaren '60 vinden zelfs vliegexcursies plaats in samenwerking met de ANWB.

Begin '70 ontstaat de reizende kastelententoonstelling die nog steeds functioneert en overal in den lande veel heeft betekend in het bekend maken met het fenomeen kasteel. De heer Vonhoff leidde deze reizende tentoonstelling in als voorzitter van de in 1972 ontstane Nationale Contact Commissie Monumentenbescherming. Bij de oprichters behoorde mede de N.K.S. wier voorzitter nu vice-voorzitter is van de N.C.M.

De particuliere eigenaren van kastelen, historische huizen en landhuizen met hun omringende parken, bossen

De bouwval van de woontoren van Huis Dever werd in de jaren 1973-1978 gerestaureerd, nadat de gemeente Lisse de ruïne had aangekocht.

en landerijen gerangschikt onder de natuurschoonwet, verenigden zich in 1973 in de Stichting Particuliere Historische Buitenplaatsen P.H.B.. Deze stichting heeft zeer veel bereikt voor de particuliere kastelen.

Terwijl de N.K.S. in de beginjaren ook belangen behartigde van particuliere eigenaren, wordt dit nu overgelaten aan P.H.B.

De N.K.S. is zich steeds meer gaan ontwikkelen tot een instelling, die voor voorlichting, studie, publicaties, educatief werk en publiciteit bekendheid geeft aan het Nederlandse kasteel en zo een klimaat schept, waarin mogelijkheden ontstaan en opbloeien om tot die maatregelen te komen, die het voortbestaan van deze categorie monumenten verzekeren of bevorderen.

Artikel 2 van de huidige statuten luidt: – De N.K.S. stelt zich het bevorderen van de instandhouding van Nederlandse kastelen ten doel en hun onroerende aanhorigheden voor zover het behoud daarvan van algemeen belang is uit een oogpunt van monumentenzorg, natuurbescherming of landschappelijk schoon –

De N.K.S., die niets bezit, niet restaureert, werkt dus in het spoor van I.B.I. aan het scheppen van een goed klimaat, begrip wekken en kennis verbreden en verdiepen.

De N.K.S. doet dit door de publicatie van tientallen gidsen over kastelen, steeds geschreven door deskundigen en met elkaar een kostelijke reeks monografieën vormend, waarin veel materiaal is opgeslagen.

Sinds enige jaren verschijnen in de Ringband Castelligica artikelen op kastelengebied, die wellicht elders geen publicatie-mogelijkheid hadden gevonden.

De reizende tentoonstelling geeft voorlichting over ontstaan, gebruik en ontwikkeling van kastelen. In nauwe samenwerking met de Stichting Kastelen Documentatie wordt informatie verstrekt voor studiedoeleinden, terwijl met de Belgische zusterorganisatie het vier keer per jaar verschijnende blad *De Woonstede* wordt uitgegeven. Voor de begunstigers, die van enkele honderden in getal nu op ongeveer 1600 zijn gekomen worden voorjaarsexcursies georganiseerd en in de herfst de kastelendagen, waar studie wordt gemaakt van algemene of op bepaalde kastelen slaande zaken.

In de laatste jaren zijn de onderlinge contacten tussen de provinciale stichtingen intensiever geworden. Al deze stichtingen hebben verschillende aanleiding tot hun ontstaan gehad, zodat ook de activiteiten nogal verschillen en uiteenlopen van belangstelling wekken tot feitelijk restaureren of aankopen.

Alleen Drente heeft nog geen eigen kastelenstichting, maar zal deze wellicht spoedig krijgen.

Veel aandacht wordt besteed aan de publiciteit. Dit resulteerde in recente tijd tot twee nieuwe folders, waarin de mogelijkheden die kastelen bieden voor diners, partijen, recepties enz. worden genoemd en gewezen wordt op een elftal nog door de oorspronkelijke eigenaren gebruikte kastelen, die opengesteld zijn ter bezichtiging. Hiernaast wordt in duizenden exemplaren de jaarlijkse gids van alle opengestelde kastelen verspreid.

Door het ruim verstrekken van persberichten en het houden van persconferenties is de publiciteit in de gehele pers zeer toegenomen. De werkzaamheden van het secretariaat bij het geven van inlichtingen van de meest verschillende aard over kastelen zijn soms overstelpend, maar geven ook de voldoening dat de bekendheid van het nederlandse kasteel steeds groter wordt met name door de vele persartikelen.

Na de voorzitters Röell en s'Jacob nam in 1967 de voorzitter van het I.B.I. van Tuyl van Serooskerken-Heeze

ook het praesidium van de N.K.S. over, in 1978 opgevolgd door ondergetekende.

Als eerste Directeur trad kort de heer Staring op, gevolgd door de heer Van Nagell. De laatste werd in 1965 opgevolgd door de heer Schellart, wiens lezingen en publicaties en verdere activiteiten zeer, zeer veel hebben betekend, terwijl de door de heer en mevrouw Schellart opgebouwde boekerij bij voortdurende ter beschikking blijft in de Stichting Kastelen Documentatie. In 1978 werd de heer Bos directeur, later penningmeester. Als secretaris trad naast hem de heer Bijleveld op, in de laatste jaren opgevolgd door de heer Mijsberg, die met mevrouw de Fielletaz Goethard het secretariaat en de administratie behartigt. Dat secretaris en penningmeester alle werkzaamheden om niet – pro castello – verrichten mag wel eens uitdrukkelijk vermeld worden.

Sedert enige jaren heeft de N.K.S. ruimten kunnen huren in het Poortgebouw van Huis Doorn, waardoor de wens van de Raad van Beheer om centraal gelegen een permanente basis te hebben niet alleen voor de N.K.S. maar ook voor de S.K.D. (kastelendocumentatie) in vervulling is gegaan. Inleidende besprekingen zijn met I.B.I. begonnen nu ook de I.B.I. bibliotheek, die ontoegankelijk ligt opgeslagen, in Doorn onder te brengen.

Het feit dat de nederlandse kastelen met de kerken en molens onder een speciale onderhoudsregeling vallen, stemt tot grote voldoening. Dat deze grote monumenten echter ook onder de decentraliseringsregelingen zijn komen te vallen en daardoor bij restauratie zeer moeilijk aan de beurt zullen komen wordt door de N.K.S. ten zeerste betreurd; te meer, daar alle instanties werkzaam op dit gebied geadviseerd hadden dit niet te doen.

Het oprichten van de N.K.S. in november 1945 duidt op het belang wat de oprichters aan het voortbestaan van de Nederlandse kastelen hechten. De financiële bijdrage van de Rijksoverheid is hier echter niet mee in overeenstemming. Ondanks het geringe budget van ongeveer f 30.000,— per jaar heeft de N.K.S. toch in alle bescheidenheid met kleine activiteiten mee kunnen werken aan de doelstelling: belangstelling en begrip wekken voor het kasteel.

Met behulp van vele vrijwilligers zal de N.K.S. doorgaan dit doel na te streven.

St. Nicolaasga, najaar 1987